

ՆԿ 101976
2

Գեորգի Կ.
ԲԱՄԱՆԿՆԱԲԱՆ
ՄԱՅԻՆԱՆ ԶԱՄԱՅՈՒ
ԸՆԴՈՒՆԱԿՆԵՐՈՒՄ.

9(47.922)

5 171 დ

დალისტნიღგან ლეკების გამოსლვა და სხვა ამბები

აღ. ვანტ.-ძე ჯამბ.-ორბელიანისა.

გამოცემული სარგის კაკაბაძის მიერ

წერაკითხვის საზოგადოებაში დაცულ ავტოგრაფიის მიხედვით.

ტფილისი

ბართლომე ვილაძის სცამბა

1914

მ.ს. 2015-19159
18396
101976
2

დალისტნიდგან ლეკების გამოსვლა ახალ-

ციხეში და სხვა ამბები.

ალ. ჯამბ. ორბელიანისა.

წარსრულს ერთს ჩემს წერილში ვთქვი: ერთხელ როდისმე დავწერ, საიდგან როგორ მოდიოდნენ საქართუტლოზედ ლეკ ოსმალები მეთქი, რ'ლმაცა შემთხუტვა ვიპოვე და მოვეყვე პირობის აღსრულებას.

დალისტანსა და ახალციხეს შუა შემოსული ჯარი საქართუტლოში, ახალციხეს გასავლელად დალისტნიდგან რასაკვირველია ძნელი იყო, თითქმის შეუძლებელი, მაგრამ შეუძლებელი აღვილი შესაძლებელი შეიქნა, დალისტნის ჯარების ქურდულად შემოსვლა საქართუტლოში და საქართუტლოდგანვე ქურდულად გასულა ახალციხეში. თუმცა აღრიდგანვე მეფის თეიმურაზის მეორისა და იმის ძის მეფის ირაკლიმდისინ ეტანებოდა ლეკი საქართუტელოს, მაგრამ არა ისე თავმოხელებით, როგორც ამ მეფეების დროსა. მიზეზი ამისი ეს იყო: 1724-სა წელსა ოსმალომ რომ ჯარები შემოიყუანა საქართუტლოში საქართუტლოს დასაპყრობლად, აი აქედგან დაიწყო ოსმალ ლეკებისაგან საქართუტლოს გაოხრება, რ'ლმაცა იმავე წელსვე სომხით ქართლი დაიჭირა და კახეთისაკენ გაიმართნენ დასაპყრობლად *) ლეკების წინმორბედობით, სადაც ჩავიდნენ და ქიზიყიც დაიჭირეს.

მაგრამ ამ დროს მეფე თეიმურაზ მეორე კახელებით დაესხა და ძალიან გაიმარჯუა ოსმალებზე. ამით რომ ვერა გახდნენ რა ოსმალები და კარგა ხანიც გამოვიდა, ბოლოს ჭარბელაქანში მოუყარეს თავი დალისტნელებს, იმათვე დიდი შემწეობა მისცეს საქმის დაწყობითა და ამათის შემწეობით ისევ დაიჭირეს ქიზიყი და კავკასიის ძირი, კახელებიც დაიპყრეს სრულად. ამის გამო მეფე თეიმუ-

*) ამ წელს ქართლის მეფე ვახტანგ რუსეთისაკენ წავიდა, საქართუტლოზე კედი აიღო, მინამ ოსმალები შემოვიდოდნენ.

რაზ ველარ დადგა კახეთში და ფშავის სიმაგრეებში დაიხიზნა. ზევითი კახეთი კი თელავის მხრისა დიდი და პატარა სულ სიმაგრეებში შევიდნენ და ყოველი შემოსასვლელი ადგილები გაამაგრეს. მაშინდელი ზევითი კახელების სახელი დაუვიწყარი იქნება მარადის. წამხდარი ქიზიყი და კავკაზიის ძირი კახელები კი დამორჩილდნენ. დამორჩილებაზე ვილა რას იტყვს, სარწმუნოებაც შეიცუალეს გლეხებმა თავად-აზნაურების გარდა, რწლებიცა ვერაფრით ვერ გადიბირეს ოსმალების მეტყუპლებმა.

ამ დროებში ბატონიშვილი ირაკლი (შდგ მეფე) ფშავიდგან ალავერდში ჩამოვიდა და აქედგან დაეხმაურა ქიზიყ კავკაზიის ძირის კახელებსა, რწლებიცა აღარ დამორჩილდნენ მტერსა და ბოლო დროს კიდევ გაიყუანეს თავის მამულიდგან. თუმცა ისტორია მეფე ირაკლიზედ სხუა რიგათ ამბობს, მაგრამ მე ეს ასე ასეთებისაგან ვიცი, რომ ეს უფრო მჯერა — ფშავიდგან ალავერდში გადმოსვლა ირაკლისა. ამისთანა კარგი საქმე აცნობა თავის მამას მეფე თეიმურაზს, რწლიცა მაშინვე ჩამოვიდა ხიზნით და თელავში დაჯდა კდ მეფედ, სადაც შეიკრიბნენ დახიზნულნი ყოველის მხრიდგან და სოფლები ისევ ისე გააშენეს როგორც იყო, მაგრამ ქ. ტფილისში ოსმალებმა ეს არ დასთმეს, ჭარბელაქნელების და დალისტნის ჯარები შეიყარეს ალაზნის პირზე ამ განძრახვით, რომ ქიზიყი დაემხოთ. მინამ სრულად ეს ჯარი შეიყრებოდა, რამდენიმე დასტა წამოვიდნენ, ქიზიყის ბოლო მოარბიეს, ტყუე საქონელი წაიღეს და კარგის დავლით მივიდნენ თავის დიდს ჯარში, მაგრამ ამ დროს ზედატანებით მეფეს თეიმურაზს მოხსენდა: ალაზნის პირზედ დიდი ლეკის ჯარი იყრება ქიზიყის წასახდენათაო. მაშინ ირაკლი თხუთმეტის წლისა საჩქაროთ ამხედრდა ზევითი კახეთისა ჯარით და ქიზიყში ჩაიჭრა. მტრისგან შეძრწუნებულებმა რა ქიზიყელთ ესე ნახეს ამ პატარა ბატონიშვილის გაგულისება მძლავრსა მტერზედ, დიდი და პატარა ვინც კი კელის გამომავალი იყო, ყუპლანი ცხენთა გაუსხდნენ ირაკლის და ალაზნისაკენ გასწიეს. იმ ომში დამსწრეთ ვისთვსაც უანბიათ იმ ომის ამბავი, მეც იმათგან გამიგონია ასე: „პატარა ბატონის ირაკლის ჩასვლა რომ გაუგონიათ ქიზიყში, დედაკაცებს კაცებისათვს აღარ დაუცლიათ, იმათ გამოუყუანიათ ცხენები და იარაღიც იმათვე შემოურტყამთ ქმრებისათვს ამ სიტყვით: „წადით, დაიხოცენით მამულისთვს, დღეს თუ ხუალე სულ ერთია

სიკვდილით, იახელით პატარა ბატონს ირაკლის და იმის წინ და-
ანთხიეთ თქუნი ერთი მუჭა სისხლით“.

ნეიშინის მინდორი იყო პირუტლი ომის მოწამე პატარა ირაკ-
ლისა, რლთაცა ამასთან ესეც უთქუამს:

პირუტლად ოსმალ ლეკების ჯარი რომ დაუნახამი ქართუ-
ლებსა, ბევრით ქართულებზედ მომატებული, შეშინებულან: დე-
დის ერთას ირაკლისა მოგვიკვლენო. ასე ელაპარაკათ პირუტლ კა-
ცებს ერთმანეთში. მაგრამ ყმაწვილის ირაკლისათვის და იმის დამ-
შვიდებულის ლამაზის სახისათვის რომ შეგეხდათ, ბედაურს ცხენ-
ზედ მკერდ გამოჭიმულისთვის, რლსაცა თუალი მტერზედ ეჭირა
და უშიშრათ შეჰყურებდა იმათ, მოწყენილობა გულიდგან გადაგულ-
ყარა და მაშინვე გავსწორდით ცხენებზედაო. ბოლოს ჩუტკენ მო-
იხედა და ესეც რომ გვითხრა: დღეს აქ უნდა დავიხოცნეთ ამ ნე-
იშინის მინდორზედ, ან გამარჯუებული გამოვიდეთო. ამ სიტყუამ
ხომ ერთი კაცი ათი გაგვხადა და ერთიანათ დავიძახეთ: „დედა შეერ-
თოს ცოლათ, ვინც აქედგან უსიკვდილოთ წავიდეს შინ, თუ არ
გავიმარჯვებთო“.

თუ არ დიდ გაჭირებაში, ასე ადვილათ არ დაიფიცავდნენ უწინ-
დელი ქართულები და როდისაც ამას იტყოდნენ, ან თავი უნდა
გაეტანათ ან არა და უთუოთ გაწყუტტილიყვენ. ბევრი მაგალი-
თიც მომხდარა, რომ სრულებით გაწყუტტილან, ერთი ქართუტლი
ჯარისკაცი ცოცხალი აღარ დარჩენილა. ამ სიტყუასთანვე შეუტე-
ვიან იმთენის ჯარისთვისა გულთამამად, მაგრამ ისინიც მაგრა და-
ხუტდრიან, სადაც ხმალ და ხმალი კაფა მომხდარა და ქართუტლებს
გასჭირებიათ იმთენის ჯარის პირდაპირობა. ირაკლის რომ ეს უნა-
ხავს, თვთონ თავის დასით დასძგერებია იმათ შუაგულში და ტორ-
ტმანით წაუყვანიათ უკან. მეორეთ უფრო შიგ შეჭრაღა იმათ შუა-
გულის ჯარში და აქ ასე დაუმარცხებიათ გათამამებული და დარწ-
მუნებული მტრის ჯარი: უთუოთ იმ ცოტას ქართუტლებსა ასე გა-
ვწყვეტო, მოამბეც ველარ წავიდეს შინაო. ნაცვლად ამისა თვთ ისი-
ნი ასე დამარცხებულან, რომ ვინ წინა და ვინ უკან. ომიდგან გა-
მობრუნებული ქართუტლები მოსულან და დიდის სიხარულით მო-
ულოცნიათ გამარჯუტბა ირაკლისათვის.

ეს პირუტლი ომი ირაკლისა ასეთი განმამდიერებელი იყო
ქართუტლებისა, რომ ველარსად ველარ შეიკავებდა მტერი თავსა,
თუ ირაკლი იქ იყო, მაშინვე დაამარცხებდნენ. არამც თუ ირაკლი

იქ იყო ხოლმე—მტრის წინამძღომელი რომ გამოიხედავდა და ირაკლის ბაირახს იცნობდა, იმათ დასამარცხებლად იმის ბაირახიც საკმაო იყო.

ამ ირაკლის გამარჯულებასა ნადირშაც ზედ მოესწრა და ოსმალები საქართუპლოდგან გაიყუანა. თუმცა ოსმალებმა საქართუპლო დაცალეს ნადირშამაც მეფე თეიმურაზს და იმის შვილს ირაკლის საქართუპლო მოსცა და თან დიდი შემწეობა თავის ჯარებითა, მაგრამ ამასთან ასეთი ხარკი დასდო საქართუპლოს, რომ დიახ დასამძიმებელი როგორც ოსმალებისა. ვაის გავეყარე, ვუის შევეყარეო. მაგრამ ამ ხარკს ვილა დასდევდა, რაც უნდა დიდი ხარკი დასდებოდათ ქართუპლებსა, ფიქრი არ იყო, ასე რიგათ თავგამოდებით ეწეოდა საქართუპლოს ნადირშა, მაგრამ შინაურმა მტერმა გააჭირა, დიდი უბედურობა დამართა საქართუპლოს. ბოლოს წაიკითხავთ მეფის ვახტანგის მცირეს ამბავში.

მარტო ნეიშინის მინდორზე გამარჯულება რა სარგებლობას მოსცემდა, ანუ როგორ გამოიხსნიდა საქართუპლოს, მაგრამ მაინც იყო რამე შემწეობა საქართუპლოსი. პატარა ირაკლიმ ესენი ცხადათ დაინახა. მაშინვე ხანი რომ აღარ გამოსულიყო, კარგი კაცები გაუგზავნა ჭარბელაქნელებსა, ქართუპლების და იმათი გაერთობა შეუთვალა, მაგრამ ნაცვლად ამისა გაგზავნილს კაცებსა უკან ჯარი მოაყოლეს ლეკებისა და ირაკლიზედ მოუშვეს. ირაკლიმ ესენიც დაამარცხა, მესამე და სხუბბიც უფრო ძალიან, მაგრამ მაინც კიდევ არ გაუერთდნენ ქართუპლებსა ჭარბელაქნელები. ჭარბელაქნელებთან რომ ვერა ვახდა რა ირაკლი, მასუკან მთების ხალხსა, დიდოელებს და ანწუხელთ გაუგზავნა კაცი ერთობისა, რლთაცა დიდის სიამოვნით მიიღეს, მაშინვე პირუპლი კაცები გამოუგზავნეს და ერთობა მოახდინეს. შდგომ აღარც უღალატებიათ საქართუპლოსთვის იმათ მეფის გიორგის მეფობამდისინ. დიდოელებში და ანწუხელებში დღესაც თურმე იპოება მეფის ირაკლის წიგნები წყალობისა. რამდენჯერ შეყრილან დალისტნის ჯარები, მოუნდომიათ რომ დიდოებზედ და ანწუხელებზედ გადმოვიდნენ და კახეთი სრულიად წალეკონ, მაგრამ არც ერთხელ არ გამოუშვიათ. მართლა იტყვან: ბარში დაკარგულსა ჭკუასა მთაში იპოვიო. ეს როგორღაც მართალსა ჰგავს ჭარბელაქნელებზე. მინამ მეფე ირაკლი ცოცხალი იყო, ყოვლის ღონით დაუცხრომელად ცდილობდა, რომ ჭარბელაქნელები როგორმე გაეერთა, ან როგორმე შეერიგებინა,

მაგრამ არა ეშველა რა. მაინც კიდევ უკანასკნელად თავის მოხუცებულობაში*), აღამამადხანის მოსვლის ოთხის წლის წინათ პირუტლის ოჯახებიდგან მოხუცებული კაცები, შუახნისა და ყმაწვილები თუთხმეტ თუთხმეტი წლისა ან ცოტა მეტნაკლებნი მოიპატიჟა ჭარბელაქნიდგან სიღნაღში და კარგათ დაუბვდა. სადილ უკან თვთვეულად ყუტლას ხალათები უბოძა და ამასთან ლაპარაკი დაუწყო ასე:

— ჩემის ყმაწვილობით აქამდისინ არ დავმცხრალვარ თქუწნსა და ქართუტლების გაერთებასა, მაგრამ ვერაფრით ვერ შევიძელ, ყოველი ჩემი ღონისძიება დავასრულე თქუწნზე. არ არის კარგი, არ უნდა შვრებოდეთ ამას, რომ თქუწნი ძმები ქართუტლები გამოგიმეტებიათ, გინდათ ძირიანათ ამოთხაროთ და ჩუწნ მაგიერათ ოსმალეები დაასახლოთ საქართუტლოში. ამისთანა საძაგელსა საქმეს არც ერთი გუარი არა იქს არსად ქუტყანაზედ, თქუწნა ხართ ამისი პირუტლი მაგალითი. თუ სარწმუნოებას იტყვთ, თქუწნ მაჰმადიანები ხართ, ოსმალეებთან ერთი თანა მორწმუნე, ეს დიახ კარგი, ვინ შეეხება თქუწნს სარწმუნოებასა? ვინც კი თავის სარწმუნოებაში აღზდილია, იყავით იმ სარწმუნოებაზედ და ჩუწნც ვიქნებით იმისი პატივის მცემელი ჭეშმარიტად**).

*) ეს მაშინ იყო, ქ. ტფილისში იმერეთიდან დესხანები რომ მოუვიდა მეფეს ირაკლის: იმერეთი მიიღე და საქართუტლეს შეაერთეო. ამაზედ მეფე ირაკლიმ და იმერეთის დესხანებმა პირობა რომ დადეს, მასუკან მეფე ირაკლი სიამოვნით სიღნაღში წავიდა და იქ ჭარბელაქნიდგან შირველი ოჯახის შვილები დაიბარა და ახლა იმათ ელახარაკა ერთობაზედ.

***) ერთ დილა ადრიან მეფე ირაკლი წამოდგა და მოაჯირზედ სიარული დაიწყო. ამ დროს მეფის საუყარედი და ერთგული მისამსახურე ქურდაშვიდი და ერთი სასახლის თათარი შესიტყუდნენ და გაფიცებულმა ქურდაშვიდმა უთხრა: შე რჯულ ძაღლო თათარო. ამ სიტყუაზედ მეფე ირაკლი გადმოდგა და დაუძახა: როგორ ქურდაშვილო? — ქურდაშვიდი შესანებული დადგა. დაიძახა: , ნემსი მოიტანეთ, ენა გამოაყოფინეთ მაგ ქურდაშვილს და თვთო ნემსით ენა დაუჩხვლიტეთ, რომ მაგ ენამ აღარ გაბედოს მაგუარი“. ენა გამოაყოფინეს, თვთო ნემს ჩაჰკრავდნენ და მასუკან გადააკდებდნენ. გადმოსდიოდა საწყაფს სისხლი. მინამ ის ნემსები არ შეადიეს, არ მოეშო, მერე უბძახა: „კარგათ უნდა იცოდე, როგორც შენ

რასაც მე ეხლა გეუბნებით, თუ ამ ჩემს რჩევას გაიგონებთ, თქვენც ბედნიერი იქნებით და ჩუნ ქართულებიც და თუ კიდევ ასე მოჰყუბით, როგორც აქამდისინ აოხრებდით და აოხრებინებდით საქართულოს ოსმალებსა, უნდა კარგათ იცოდეთ, თქუნი შვილები, ანუ თქუნი შვილიშვილები ასეთს ვაებაში ჩაცვივდებიან, რომ თქუნი დედაკაცები მწარედ ტიროდნენ, გლოვა და თავში ცემა ჰქონდესთ და მშუსლელი კი აღარავინ იყოს იმათი. ამისთანა უწყალოება მოივლინება იმათზედ, ეს კარგათ იცოდეთ. მე რომ ეხლა მოხუცებულები შუახნის კაცები და ყმაწვილები მოგიპატიუეთ, მიზეზი ეს არის რომ მოხუცებულებმა ურჩიოთ თქუნს ჯამაათს, დასცბრენ, ნულარ მოდიან ჩუნზედ, ნულარც ოსმალებს მიეკარებიან და ჩუნთანაც გაერთდნენ ერთ ძმათა. თქუნ შუახნისას კი ამას გეუბნებით, თვთონ თქუნა ხართ ამღელვებელი მთელი თქუნი ხალხისა ჩუნზედ. გეუბნებით, კარგია, ამდენს ავკაცობაზედ ხელი აიღევით, თორემ ბოლო დროს ქარბელაქანი ინანებს. მე ეს წინათვე მიწინასწარმეტყულებია თქუნთვს და თქუნ, პატარა ყმაწვილებო (მასუკან იმათ მიუბრუნდება), ამას თქუნ ნუ დაივიწყებთ, თუ ამ ჩემს სიტყუას ესენი არ დაისწავლიან და კიდევ თავისებურათ მოჰყუბიან ჩუნზედ, მაშინ მამიგონეთ, როდისაც თქუნს ცოლსშვილში საშინელება იყოს უწყალოებისა“.

ყოვლის ფიცით დარწმუნებული მეფე ირაკლი კმაყოფილი შეიქნა. იმათგან და გამხიარულებული წამოვიდა.

შარშან 1863-სა წელსა ზაფხულს ქარბელაქანში აღრეულობა რომ მოხდა, ერთი მოხუცებული ლეკი იჯდა თურმე თავის სახლის კარებთანა და თან ამას ამბობდა ცრემლით:

— რაც მეფეს ერეკლესაგან მე გავიგონე, ისინი ბევრი აგვიხდა და ეხლა ხომ სრულებით დავიქცევით ჩუნს. რაც ჩუნმა მამაპაპებმა ქართულებს უყვეს, ახლა ჩუნ უნდა გადაგვხვდეს, ის ჩუნი მამაპაპების უწყალოება ქართულებზე. ეს არის ღ'თვს განგება ჩუნზედ მოსული, სხუა არაფერი.

მართლა, რაც მე ვიცი და ვჩხრეკ ჩუნ ქართულების მდგო-

შენი რჯული გიყვარს, ისე მაგას თავისი. ამისთვის გააგდევით ეგ ქურდაშვილი, რომ მაგან ჩემი სახლი აღარ ნახოს“ და აღარც გაუტარებია თავისთან. ყოველს საწმუნებებსა მეფე ირაკლი დიდს ჰატვისა სცემდა ასე.

შარეობასა ძუძულს თუ ახალს, ჩუხნს უკანასკნელს მეფეებამდისინ, ვისაც კი ჩუხნი ქართულებისათვის ავი უქნია ანუ იმ ჩუხნი მამა-პაპების დაცემა მოუნდომიათ გარეშე მტრებსა, იმათი ანუ იმათი შვილიშვილებისა საბოლოო კარგი არა ყოფილა რა და ძლიერ გადახდენიათ. მე ესები ძალიან კარგათ ვიცი. ესეც ვიცი, რომ კრიტიკოსები ამ ჩემს სიტყუას გაატრიზავებენ და ბევრსაც გაიცინებენ თაკილობით.

ეს ხომ ცხადათ დავინახეთ იმ პირველს მეფეს ირაკლის დროებში მთის ხალხი ანწუხ დიდო საქართუშლოს გაუერთდა და ჭარბელაქანი კი ვერაფრით ვერ გაიერთა, არამც თუ ვერ გაიერთა, ვერც შემოირიგა, რელიცა საქართუშლოს მტრების ბუდე გახადეს იმ გაუგებელთ და ჭკვის დამკარგავთა ჭარბელაქნელებმა, სადაც საქართუშლოს მტრები სულ ამას ფიქრობდნენ, საქართუშლო როგორ დაეღუპათ ფესვით. უთუოთ ასეც მოხდებოდა, თუ იმ დროს ირაკლი არ გამოსულიყო იმისთანა კაცი და იმისთანა მომღელი თავის მამულისა. მაგრამ ესეც არ უნდა დაიმალოს, რომ რაშიაც შესცდა ირაკლი, ისიც უნდა გამოცხადდეს, მოვალენი ვართ სიმართლისა. მეფე ირაკლი არამც თუ საქართუშლოს ამაგრებდა, ამაგრებდა საქართუშლოს ყოველს სოფლებს (ადრევეც მითქომს როგორ) და სახიზრებს აკეთებდა. როგორცა ვთქვთ, ყოველი ღონის ძიება მოიხმარა ჭარბელაქნის გაერთებისათვის ანუ შემოირიგებისათვის, მაგრამ ვერაფრით ვერ შეიძლო. ამის საშუალება ამის მეტი არა იყო რა, რომ ჭარბელაქნის პირდაპირ ალაზნის პირებზედ, სადაც ფონები იყო გამოსასვლელი, იქ ციხეები უნდა გაეკეთებინა, შიგ ხუთას ხუთასი ქართუშლი მეომარი დაეყენებინა ანუ მეტნაკლები, თავის ორის თუ სამის ზარბაზნითა, რასაცა დიახ ადვილად შეეძლო ეს, მაშინ დაინახავდა, რაც სარგებლობა იქნებოდა, თუ არა და ეს ფონები გახსნილი დაადგო და მთელს დაღისტანსა, სადაც ყრილობა ჰქონდათ ხოლმე ჭარბელაქანში, იმათ თავისუფალი გზეპი დარჩათ საქართუშლოზე შემოსასვლელ გასასვლელი და რაღას ინაღვლიდნენ. თუ ეს ციხეები მოეგონებინა, ასე შეჰკრავდა მთელს ჭარბელაქანსა, რომ მეტი ღონე აღარ ექნებოდათ, უნდა ირაკლისთვის თაყუანი ეცათ და დამორჩილებოდნენ. მაშინ ახალციხე დასუსტდებოდა ლეკის ჯარით, დანარჩენს ლეკებს ოსმალო აღარ შეინახავდა და უთუოდ ისინიც იქიდგან გამოვიდოდნენ. თუ მე ამას

დაკტიოთ არ დავამტკიცებ, ბევრნი არ დაიჯერებენ, რომ ალაზნის პირებზედ ციხეები უთუოთ საჭირო იყო.

პირუსლი. ოცდა ხუთის თუ ოცდა ათი ათასის ლეკით დიდი ომარხან ყუარელის ციხეს რომ შემოადგა უეცრათ, რ'ლშიაც ძლივს შეასწორეს მცხოვრებთა, რა ქნა, რა შეიძლო იმთენის ჯარითა ომარხანმა? არამც თუ შეიძლო რამე, რამთენსამე დღეს უკან სირცხვილელული შემოეცალა ციხეს და გაქცეულსავით წავიდა თავის ქუსუნისაკენ. თუ როგორმე ყუარელის ციხე აედო, ომარხანსა, დღეს ქართუსლის სინსილა აღარ იქნებოდა. ამისთვის რომ მთელი დლისტანი კახეთზე უნდა მოხეთქილიყო და საქართუსლო სრულიად გაექროთ. ომარხანის მრჩეველების პლანი ასე ყოფილა, მაგრამ ყუარელის ციხე რომ ველარ აუღიათ, იმათი პლანებიც სულ ჩაშლილა. აი რა არის ციხე, რ'ლსაცა დიახ ადვილათ შეეძლო მიწური ციხეები გაეკეთებინა ყოუსლს სამძღვრებზედ. არამც თუ მიწური ციხეები — ქვტკირებისაც.

მეორე. მეფე ირაკლი თავის სამეფოს კუალობაზედ ძლიერი იყო. იმას ჰქონდა ოცდაოთხი გაწყობილი ზარბაზნები თავის ჩამოსასხმელის სახლითა, რ'ლსაცა საითკენაც უნდოდა, იქით წაიღებდა იმ ზარბაზნებს, მაგრამ უფროსი ერთი სულ ადგილობრივ ეწყო და თვთონ კი თავის ქართუსლებით მტერს სდევდა ხან სომხითში, ხან ქართლში და ხან კახეთში, მაშინ როდესაც რომ სადაც კი ზარბაზნებსა წაიღებდა ხოლმე, მტერსა რეგუდა. ამასთან დიახ ადვილად შეეძლო ოცი ათასი კარგი მეომარი გამოეყუანა საქართუსლოდგან, დადგრომილი რამდენიმე წლობით ხოლმე. იმ ზარბაზნებით და იმ ჯარით, რ'ლის მტერს და შემოუშუშბდა საქართუსლოში? არამც თუ შემოუშუშბდა, სხუა ქუსუნებსაც შეიძინებდა. თუ ერევანი იმ თავის გაუწყობელის და მცირედის ძალით ისე ადვილათ შეიძინა და ოცდაოთხი წელიწადი მეტი კელში ეჭირა, სხუას რას არ იქმოდა იმ ძალით და იმ დაწყობილობითა, რ'ლიცა ზევითა ვთქვი ეხლა. აი როგორც ეხლა მოვიტანთ მაგალითსა: მეფე ირაკლიმ მორიგე რომ შემოიღო, ოთხი ათასი კაცი კახეთის სამძღვრებს ინახავდა, ოთხი ათასი ქართლისას და ოთხი ათასი სომხითისას*). რა დააკლდა საქართუსლოს? დაკლებით არაფერი, შე-

*) ამასთან ბარბაზნები თავის ბარბაზნიკებით შემოიღო და ზოგიერთს ბატკაშვილებს და თავადის შვილებს აფიცრულათ ჩააცუა.

ძინებით კი ბევრი. შეძინება ეს იყო, რომ როგორც ჩუპნში იტყვან, გარეშე ფრინუსლიც ველარ გადმოფრინდებოდა, არამც თუ მტერი და შემოსულიყო საქართუპლოში, სადაც გაოხრებულს სოფლებს შენობა დაუწყეს ქართუპლებმა. ის მორიგე ექვსი თუ შვიდი წელიწადი იყო და ამ ცოტას ხანში საქართუპლომ კიდევ გალიმება დაიწყო ცოტათ.

მესამე. ამ მესამის მეფის ირაკლის შეცდომილებასა დავეხსნათ, ამაზედ ნურას ვიტყვთ, ეს ღთის კერძია, იმან იცის...*)

მეოთხე. იმთენი თავის წინააღმდეგების ამბები როგორ არა იცოდა რა, მარკოზაშვილის დარბაზში რომ შეიყრებოდენ ჩუმათ და იქ უთხრიდნენ ძირსა, საიდგანაც ყოუპლი დაფარული წინააღმდეგობა იყო საქართუპლოში მეფე ირაკლიზედ! **) თამამად ვიტყვი: ჩუპნი საქართუპლოს პირუპლის ოჯახებიდგან თვთო გუარში ორი და სამი მაინც იყო მეფის ირაკლის მტერი და იმათი კუდები ხომ რავდენი... საწყალს მეფეს ირაკლის ძალიან გვიან შეუტყვა ეს ანბები, სწორეთ სიკვდილის წინა დროებში. კიდევ იმ მარკოზაშვილის დარბაზებებს დაუღუპავსთ საქართუპლო, რლებსაცა ის მორიგეც იქიდგან მოუშლიათ, ის ბედნიერება საქართუპლოსი! არამც თუ მარტო ის მორიგე, რასაც კი კარგსა რასმე მოინდომებდა საქართუპლოსათვს მეფე ირაკლი, ყოვლის ღონის ძიებით, ყოვლის ცბიერებით ეცდებოდნენ როგორმე მოეშალათ. ის მეფის ირაკლის დრო იყო გამყიდუპლობის დრო, რლისაგანაცა საქართუპლო უნდა დამხობილიყო, არა იმდენი ქართუპლების სისხლის დაღვრითა ცხადის მტრებისაგან, არამედ პლუტობით და ახარქრობით გამყიდუპლებისაგან. როდისაც რომ კარგათ დაფიქრდებით იმ წინააღმდეგებზედ, იმათ საზიხლარს საქმეებზედ, აღარ ვჯავრობთ და არც გვიკვირს.

უცოდინარები იყვნენ, ამასთან მეტი გულწრფელები და არ იცოდნენ, რას უშრებოდნენ. უფრო სწორეთა ვსთქუათ, რას ტუტუცობდნენ სულელები: მიუტევე, მამაო და სხუანი. აი ასე იყო

*) ავტორი აქ უნდა გულისხმობდეს რუსეთთან ცნობილ ტრაქტატის შეკვერას. ს. კ.

**) ჰირუსლად იმ მარკოზაშვილის დარბაზში ვინც ადგა, მეფის ვახტანგის ამბავშია ქუსწვით.

მაშინდელი დრო საქართველოსი, ასე დაუწყნარებელი და ამისთანა დაუნდობელი დრო. რაღა უნდა ვსთქვათ? მეფის ირაკლის იმთენს უბედურებასთან ერთი რიგიანი საქუწყნო გამგე არავინ არა ჰყუანდა, სულ თვთონ იყო. ასე გაშინჯეთ, არც შვილი და არც შვილისშვილი უვარგოდა, რ'ლსაცა შესძლებოდა მეფობის რიგის მიცემა. ერთი იყო ლევან და ისიც უეცრათ მოკვდა და უბედურს ირაკლის ისიც კელიდგან გამოაცალეს. უთქუამსთ: სხუა დედაკაცზედ მოკლესო. ტყუილია, მაშინდელი წინააღმდეგების ჭორია. სწორეთა ვსთქუათ, დაფარუა აღარ უნდა: მოწამლეს. ამისთვის რომ მეტი კარგი რამ რომ იყო, ჯიღა საქართველოსი და შურით უყუეს, რ'ლიცა ოცდაოთხს საათში გაქრა, ის საკვირულო მეფის ირაკლის შვილი ლევან, რ'საცა მთელი საქართველო იგლოვდა მწარეთ. თუმცა ეხლა ზევითა ვთქვთ, მეფეს ირაკლის ერთი რიგიანი საქუწყნო გამგე არავინ არა ჰყუანდა მეთქი. როგორ იქნებოდა, რომ არა ჰყოლოდა!

ღიახ ჰყუანდა ოთხი თუ ხუთი, მაგრამ ისინიც ყუტლასაგან ამოჩემებული იყუნენ და ყოუტლთვს ქუტუ უთხრიდნენ იმათ. მაშასადამე მეფეს ირაკლის კაცი არა ჰყოლია. ნეტავი როგორიც ვაჟკაცი კი იყუნენ მაშინდელი ქართველები და მართებული გულწრფელი დარბაისლები, იმის მეთასედი ქუტუნის მართუტლობა სცოდნოდათ იმათ.

ვინ ამბობენ, დავით ბატოიშვილი კარგი იყოვო. დავით ბატოიშვილი მინამ პირუელად სხუაგან წავიდოდა (ესე იგი რუსეთს), მართლად კარგი ყოფილა და როდესაც იქიდგან მოსულა, სულ გადარეულა (ყუავსა კაკბის სიარული ვერ უსწავლია). მეორეთ რომ სრულებით წასულა იქ, ერთიც მაშინ დასტუობია სამეფოს კაცობა, ამისთვის რომ მოუფიქრია და ჰკუაზედ მოსულა. არამც თუ მართო დავით ბატოიშვილი მოსულა ჰკუაზედ — ვინც კი ბატოიშვილები იყუნენ, იმათაც დაუნახამთ თავიანთი რეგუტნობა, მაგრამ რაღა დროსი იყო: თოიდან საღრა ნაღარა (ქორწილის შ'დგომ ნაღარა). ბევრი ჰკუა დაკარგული ანდაზებია დავით ბატოიშვილზე. გარდა ამისა დიდი წინააღმდეგობა ჰქონიათ მამაშვილსა მეფის გიორგის. დავით ბატოიშვილის ძმა ივანე სჯობნებია დავითს, არამც თუ მართო დავითს, მთელს სახლეთლობას სულ ერთიან. თუ კიდევ ყოფილა რამე, ისევ ივანე ბატოიშვილი, სხუანი ნაკლები იმაზედ.

გასაშტერებელია, იმისთანა ფიქრ არეული ანუ ფიქრ გამო-

ცვლილი კაცი, როგორც დავით ბატონიშვილი შეიქნა შორი გზიდგან მოსული პირუტღში, ისე უზომოთ რაღათ სცემდა პატივს თავის პაპას მეფეს ირაკლის და ან ყოველთვის საკურვლად რათ მიაჩნდა იგი. ჰგავს ასე ყოფილა, რომ ყოუტლი დიდი კაცის საკვირუტლება არავის თუალში არ უნდა დაიკარგოს.

ასე და ამ სახით ყოველისფრით უბედური იყო მეფე ირაკლი. ამდენს უბედურებაში ჩავარდნილი, იმდენს საიდუმლოს მტრების მახეში გაბმული და იმდენის მოსეულის მტრების დევნით მოუსუტნებელს ცხოვრებაში იყო ჩალუპილი, ასე რომ ერთი ბეწო მცირედი მოცლა არა ჰქონდა, თავისი ქუტყანა გაემართა.

მინამ მეფე თეიმურაზ იყო მეფის ირაკლის მამა, კარგი შემწე იყო თავის შვილის ირაკლისა, სამეფოს საქმისაც კარგათ წამყუანი და როდისაც იგი აღარ იყო, მაშინ ლევან მოესწრა, ირაკლის შვილი, რლმაცა მტერი იმას დაანება და თვთონ კი ქუტყნის მართუტლობას შეუდგა სრულის გულით, მაგრამ დიახ ცოტას ხანს. ის კარგი მეფის ირაკლის შვილი ლევან ოცდამეხუტეს წელიწადში აღარ იყო და მეფე ირაკლი ისევ იმ პირუტღს ვაებაში შეცურდა დასანთქმელად (ლევანის სიკვდილი ზევიტაც ითქუა).

ლევან ბატონიშვილი ასეთი კარგი რამ გამოსულა, რომ მართლა მარჯუანა მხარი მეფის ირაკლისა, თითქმის თავის მამას სჯობნებია, რლსაცა სწორეთ იმას სცოდნია თავის ქუტყნის მოვალეობა რა არის. იმის დროსა მეფე ირაკლიმ კარგათ დაწყყო საქართუტლოს საქმე, რლიცა ზევით დავინახეთ მორიგე. დიდი ანტონი ქათალიკოზი რა რიგათ კელს უმართავდა იმათ, როგორ ეწეოდა იმათ და რა რიგათ წესიერად აწყობდნენ საქართუტლოს საქმეს ეს სამი საკვირუტლი კაცი! ამ სამის კაცისაგან ეს ანბები რომ დაინახეს, გუარის ღირსება და ადგილობის მოთაობაც შეეწეოდა იმათ, რლებიცა ყოუტლი წინააღმდეგნი წინააღმდეგობიდგან მეფობის ერთგულებაში და მორჩილებაში შემოვიდნენ ეს სამი კაცი ასე განძლიერდნენ საქართუტლოში, რომ სულ კელში დაიპყრეს ყუტლა. უფროსი ერთი ესენი სულ ერთად იყვნენ და ერთად არჩევდნენ საქართუტლოს საქმეს. მეფობის წინააღმდეგობას საქმით გულში ველარავინ ველარ ივლებდნენ გულში, ასე შეკრეს ყუტლა.

მეფე ირაკლი ქუტყნის გამართუას შეუდგა, ანტონი ქათალიკოზი ეკლესიების საქმეს და ლევან ბატონიშვილი გარეშე მტერსა სწყლავდა, მაგრამ ამ საკვირუტლმა კაცებმა მაინც ვერ მოიგონეს,

ჭარბელაქნის პირდაპირ ალაზნის პირზედ ციხეები გაეკეთებინათ. ამ სამს კაცსა კარგა ხანი რომ დასცლოდათ ერთად, პირუტღს მეფობის ხარისხზე დაადგენდენ საქართუტლოს. მაგრამ კიდევ უბედურებას რა გაეწყობა! ამათ ძალიან ცოტა დრო დასცალდათ ერთად. ლევან ბატონიშვილი იმ ყმაწვილ კაცობის ხანში აღარ იყო და ანტონი ქათალიკოზი იმის ცოტა ადრე მოკვდა. წარმოიდგინეთ, ამ ორი კაცის დაკარგუა რა საშინელი ზარი იქნებოდა მეფის ირაკლისათვის! ოო! ბედო, ბედო! ჩუტნში უბრალოთ კი არ არის ნათქუამი: ბედი მომეც და სანახუტზედ დამადგეო. რუსთველიც ამბობს: „ბედმა გვიყო ყუტლაკაი, ჩემო, რამცა დაგუტმართა“.

თა ნიკოლოზ მელიტონის ძე ბარათაშვილი საქართუტლოს ბედს რომ ლექსათა სწერს, სადაც სოლომან მსაჯული გამოჰყავს მეფის ირაკლის უბნობაში, ის ლექს მეგონობა საუცხოვოა, მაგრამ ისტორიისათვის კი არ გამოდგება. მინამ აღამამადხან მოვიდოდა საქართუტლოზედ, სამი წლის წინათ დაუთხოვნია თავისგნით და ძალიან გასწყრომია და აღამამადხანის შდგომ ისევ შეურიგებია, რლისაცა სოლომონ მსაჯულის ორი წიგნი მე მაქუს, თვთონ სოლომან მსაჯულისაგან შავათ დაწერილი მეფე ირაკლისთან დიახ დიდი მადლობისა, რომ მეფე ირაკლიმ შეირიგა. პირუტღი წიგნი არის დაწერილი ზ-ს მარტს ქკს უპდ-სა და მეორე ე-ს აგვისტოს ქკს უპე-სა. გახსოვთ, ზევით რომ ვთქვთ: ოთხი თუ ხუთი ჰყუანდა მეფეს ირაკლის და ისინიც ამოჩემებული იყუნენ ყუტლასაგან მეთქი. იმათგანი ერთი ის სოლომონ მსაჯული იყო ყუტლასაგან ამოჩემებული, რლზედაც ამთენი ტყუილი ამბები უზიდიათ მეფის ირაკლისთვის, რომ ბოლოს იძულებული ქმნილა, ძალიან გასწყრომია და თავისგნით დაუთხოვნია. თას ნიკოლოზს ეს ამბავი რომ სცოდნოდა, იმის დათხოვნაში უფრო საგანგებოს აზრებს გამოხატავდა, მინამ საქართუტლოს ბედში. იმ დროს სოლომონ მსაჯული სიონის ეკლესიის მახლობლათაც მდგარა ერთს სახლში მტკუარის პირზედ, სიონიდგან ჩრდილოეთის მხარეს.

იმ ორი საკვირუტლი კაცის დაკარგუა მეფის ირაკლისთვის ბოლო მისაღები იყო, თუმცა კიდევ თავის გულსა არა ჰკარგავდა და მოუსუტნად ცდილობდა საქართუტლოსათვის, მაგრამ იმ წინააღმდეგებმა კიდევ თავი აიწიეს და მოჰყვნენ თავისებურათ საქართუტლოს ძირის ამოთხრასა. თუ მეფეს ირაკლის იმისთანა ორი კაცი აღარ ჰყუანდა, ვა ანტონი ქათალიკოზი და ლევან, ევროპიის გუარზედ

განათლებული რომ ყოფილიყო, მაშინ იმისმა ბუნებითმა ჭკუამ იცოდა, რასაც იქმოდა, მაგრამ ეს რომ არა ჰქონდა, შეჩენილი წინააღმდეგები სულ სხუა გუარათ აჩუბნებდნენ საქართულოს საქმეს და ურევდნენ იმის ბუნებითსა ჭკუასა. ყოვლის ფრით დაობლებულსავით დარჩა მეფე ირაკლი შდგომ დიდი ანტონი ქათალიკოზისა და იმის შვილის ლევანისა.

მგონია, მეფე ირაკლიზედ საკმაოდ თავს ნება მივეცი, რომ რაც ვიცოდი იმაზედ, ვთქვით იმისთანას მამულის მოწამეზედ იმისი შეცთომილებანი. აბა ახლა ამის შდგომ მეფეს ვახტანგზედ გადმოვიდეთ, იმისიცა ვთქუათ, არც იმისი უნდა დაიმალოს, რაც იმაზედ ვიცით, იმისიც უნდა ვთქუათ, დამალუა სირცხვილია.

ბევრს უთქვამს და მეც მითქვამს: მეფე ვახტანგ ბრძენი იყო. მაგრამ სწორეთ რომ ვჩხრეკთ და იმის ამბებს ვიგონებთ, იმისი კარგი არა ჩანს რა. ამისთვის მოკლეთ გამოკრებით ვიტყვთ და პირდაპირ, რომ მეფე ვახტანგმა დაანგრია საქართულო. ვიცი, ამას ბევრი გაიკვირუსბენ, მაგრამ ვითხოვ დამშვიდებულს მოთმინებას. მეფე ვახტანგმა თავი მოარიდა მაშინდელს საქართულოს გარემოებასა, გადვიდა რუსეთს, რელიცა იმის შდგომ დარჩა ქართლის მეფეთ იმისი გათათრებული ძმა იესე ოსმალების ნებით. შდგ იმის სიკვდილისა და ნადირშასაგან ოსმალ ლეკების გალაღვისა საქართულოდგან, იმის ქალის თამარისა ქმარი კახეთის მეფე თეიმურაზ დასუა ნადირშამ ქართლ-კახეთის მეფეთ და დიდი შემწეობაც მისცა თავის ჯარებითა. თუ ბრძენი, თუ დიდსულოვანი იყო მეფე ვახტანგ, ანუ თავისი მამული გულით უყუარდა, რუსეთიდგან დიდი შემწეობა უნდა მოეცა თავის სიძის მეფის თეიმურაზისთვის, ისიც შვილი იყო, სულ ერთია, რლსაცა დიახ ადვილად შეეძლო ესენი. ნაცვლად ამისა თავის ძმისწული აბდულაბეგი და თავის შვილი პაატა (არა რჯულიერი შვილი) საქართულოში დარჩნენ მეფის ვახტანგის ნებით ქართულების ასარევად და აურიეს კიდევ. ჯერ ამ ორთა შორს ეჭირათ თავი, ჩუმათ საქმობდნენ და სხუსბს კი აბრიყუსბდნენ, ესე იგი დიდ შანშე ქსნის ერისთავსა, რლმაცა ბევრი სავნებელი დამართა საქართულოს. თუ როგორმე მეფე ვახტანგს მოენდომებინა და იმ ორიუსსათვს ერთი პატარა ბარათი მოეწერა, ძალიან დაამეგობრებდა თავის სიძესთან იმათ, რლებზედაც დიდი ნება ჰქონდა იმათზე. არამცთუ ბარათი, უფრო და უფრო აქეზებდა იმ ორთ თავის სიძის მეფის თეიმურაზისა დასამ-

ხობათ. იმათ ვერ დაამხეს და მოხდა შინაური არეულობა ზევით ხსენებულის შანშე ერისთავისაგან. მინამ მეფე ვახტანგ ცოცხალი იყო, როგორცა ვთქვთ, ისე ურევდა საქართუშლოს და როდისაც აღარ იყო მასუკან იმის შვილი ბაქარ დარჩა თავის მამის ფეხათ და იმან უფრო უარესად შემოუკეთა საქართუშლოს ანუ ქართუშლოებსა გივი ამილახვარითა *). ამ ქართუშლოების თავგამოდებულმა ერთმანეთის შეხეთქილებამ კლდეზე გადასაგდებათ დააყენა საქართუშლო, მეფის თეიმურაზის მოპირდაპირე გივმა ამილახვარმა ოსმალ ლეკების შემწეობით და მეფე თეიმურაზიც იფარავდა საქართუშლოს სპარსელების მოხმარებით, სადაც მოხდა დიდი სისხლის ღვრა საქართუშლოში. ეს არის ნადირშას ყიზილბაშების დრო საქართუშლოში. ამ გუარი წყალობის მომცემი ქართუშლოებისა ჯერ მეფე ვახტანგ იყო, შდგომ იმის შვილი ბაქარ და მასუკან ორქივატერი იოსებ (ეს კი მეფის ირაკლი დროს იყო იოსებ). მეფე თეიმურაზმა ესენი სულ დათრგუნა ნადირშას ჯარების შემწეობით. ბოლო დროს მეფე ირაკლიც გაურია საქმეებში. ბოლო მოუღეს იმ ცხადს მტრებსა, მაგრამ საიდუმლოს მტრებისა კი არა იცოდნენ რა, რა ამბავი იყო საქართუშლოში. იქნება მეფე ვახტანგ ამით გაამართლონ, თავის მეფობისთვის ზრუნამდა, დასაძრახი არ არისო. ამის პასუხს თავი დავანებოთ, ვერას ვიტყვთ, მხოლოდ ამის მეტსა, რომ ის მარკოზაშვილის დარბაზი პაატა ბატონიშვილის სადგომი იყო, სადაც კრება ჰქონდათ ხოლმე შემთქმელებსა, მინამ იმათი ამბავი შემთხუშვით გამოცხადდებოდა. მინამ მეფე თეიმურაზ იყო საქართუშლოში, აბდულაბეგი გაფთხილებული იყო, ცხადათ ვერა გაებედა რა და როდესაც ის აღარ იყო, აბდულაბეგმა ცხადათ დაიწყო ჯარებით გამოსულა მეფის ირაკლის დასაცემათ, მაგრამ მალე შემოაწყვტა ის იმისი ჯარები ზედა და თვთონ აბდულაბეგიც სრულიად გააქრო საქართუშლოდგან. ამის შდგომ ახლა პაატა ბატონიშვილმა გამოიღო თავი მეფის ირაკლის დასამხობათ, რლიცა ის ამბავი „ცისკარში“ მაქვს აღწერილი შეთქმა (მარკოზაშვილისა

*) აქ ორქივატერს იოსებ არდუთაშვილს არ ვიხსენებ, იმისი ამბავი სხუაგან იქნება. მაგრამ შემდგომ ბაქარისა, მას უკან იმას ჭეუხანდა აგენტები საქართუშლოში და იმათგან დუზავდა საქართუშლოს. იმისი ამბავი სხუაგან წვრილათ იქნება სხუა წერილში.

დარბაზისა მოუხსენად). შემდგომ ამისა, მგონია, იმ მეფის ირაკლის წინააღმდეგებისათვის საგრძნობელი იყო, რომ მეფეს ირაკლის გაერთებოდნენ თავიანთ მამულის სიყუარულისათვისა და იმის ასამაღლებლად, ამისთვის რომ მეფე ვახტანგ აღარ იყო, იმის მეფობისათვის ეზრუნა და აღარც აბდულაბეგი და აღარც ბატონიშვილი პაატა, რომ კიდევ არეულობა ყოფილიყო საქართუშლოში. მაშასადამე, სხუა რაღა უნდოდათ იმ მეფის ირაკლის წინააღმდეგებსა? გონების მიხედვით უნდა დამორჩილებოდნენ არა მეფეს ირაკლის, არამედ მამულს მამულის სიყუარულისათვის, მაგრამ არა, მამულის სიყუარულსა მეფის ირაკლის მტრობა ირჩიეს, სადაც შაიკა გაკეთდა საქართუშლოს დაღუპისა.

იქ იმ მარკოზაშვილის დარბაზში კი აღარ იყო კრება, მაგრამ ის მარკოზაშვილის დარბაზისა აზრი ეს მეორე შეთქმა, დიახ ოსტატური ფრთხილი შეთქმა, გაძრახ გააგძეღეს მეფის გიორგის სიკვდილამდისინ, იცოდნენ, მეფის ირაკლის დროსა ვერას იქმოდნენ და საიდუმლოთ კი უთხრიდნენ, რწლებიცა მტერზედ ჰყიდნენ საქართუშლოს. განა დიდი ანტონი ქათალიკოზი იმისთანა შვილი არ იყო იასე მეფისა, როგორც აბდულაბეგი, მაგრამ თავის ბიძას მეფე ვახტანგს არ მიუდგა არაფერში. იმან კახეთის მეფობისა მხარე დაიჭირა, ამისთვის რომ ასე ხედავდა საქმეს და რაც შეეძლო თავდადებითაც ეწეოდა იქით მხარეს. იმ პირუშლოს თავის დროებში ქათალიკოზმა ანტონიმ უფრო მაღალის აზრით დაიწყო საქართუშლოს ამალღება, მაგრამ ახლა მეფე თეიმურაზმა გამოიღო თავი და ექსორია უყო საქართუშლოდგან. სწორეთ ვიტყვი, რომ სიმამრი მეფე ვახტანგ მთელი სახლობით და სიძე მეფე თეიმურაზ ესენი სულ ერთიან ერთს ასეთს ადგილას უნდა ყოფილიყვნენ, რომ იმათ საქართუშლოსი არა სცოდნოდათ რა და იმათ მაგიერათ მხოლოდ ქათალიკოზი ანტონი და მეფე ირაკლი დარჩენილიყვნენ. იმ პირუშლოს დროებიდგანვე მეფის ირაკლის ბატონიშვილობის დროში საქართუშლო სულ სხუა იქნებოდა. ხომ კარგი შემწე იყო თავის შვილის ირაკლისა მეფე თეიმურაზ და საქართუშლოს საქმისაც კარგათ წამყუანი, მაგრამ საქართუშლოსათვის კი უფრო ასე სჯობდა.

ახლა შევათანასწოროთ ნადირშა მეფე ვახტანგთან, რა განსხუაებაა იმათში? იმ მაჰმადიანმა ნადირშამ ქართლი და კახეთი შეაერთა ერთს ქრისტიანეს სამეფოთ და ქრისტიანმა მეფე ვახტანგმა კი ქრისტიანეს მომხრებითა საქართუშლო დააქციეს. ამის შდგომ

რაში გავამართლო მეფე ვახტანგ? რომ დაწერა იმაში? მაშინ ის რჯული არც უხმარიათ, არც მოქმედებაში ჰქონიათ და ან ვინ მოცილიდა იმისთვის, ასეთი დრო იყო მაშინ საქართველოში. მეფის ვახტანგის რჯულისა არაფრისთანა არა იყო რა მაშინ საქართველოში არაფერზედ. ყოუპლი საქმე სულ საჩქაროთ იყო, სულ მორიგებაზე, სულ სვინიდისზე და სიმართლეზედ მეფესთან, მებატონეებთან და ხალხში. ამაზედ გვითქვამს კიდევც აღრე. ბევრჯულს მოხდებოდა საქმის მიხედვითა, რომ მეფე ირაკლი დიამბეგების სამართალში მისცემდა საქმეს განსახილუპლად და გადასაწყუტლათ. ამისთვის ერთი იასე მსაჯული*) ჰყუანდა, რლსაცა ორი ბეჭედი ჰქონდა მეფის ირაკლისაგან მიცემული. ერთს ბეჭედზე „იასე მსაჯული“ იყო დაწერილი ამოჭრით და მეორეზე: „ჟამნიცა ესე წარუალს“. დიამბეგებისაგან გადაწყუტული მეფეს ირაკლის მიერთმეოდა, მეფე ირაკლი იასე მსაჯულს გაუგზავნიდა, ისიც გამოძიებაში შევიდოდა. თუ ნახამდა, რომ სიმართლით არის გადაწყუტული, იმ თავის ბეჭედს დაასუამდა ასე: „იასე მსაჯული“. მეფე ირაკლიც იმ დიამბეგების გადაწყუტულობას დაამტკიცებდა და თუ იასე მსაჯული აღმოაჩენდა, რომ ის დიამბეგების გადაწყუტულობა უსამართლო არის, ახლა იმ ბეჭედს დაასუამდა ასე: „ჟამნიცა ესე წარუალს“, რლსაცა მეფე ირაკლი იმ გადაწყუტულობას თავსა გადუხევდა და დიამბეგებს გაუგზავნიდა ამ სიტყვით: იასე მსაჯული ამბობსო, ჟამნიცა ესე წარუალს. შეუდგებოდნენ და მეორეთ სიმართლით გადასწყუტდნენ ხოლმე. ასე და ამ სახით იყო ყოუპლი საქართველოს საქმე და არა მეფის ვახტანგის რჯულისამებრ.

აი როდის შემოვიდა მეფის ვახტანგის რჯული. როდესაც ძლიერი რუსეთის მთავრობა დაფუძნდა საქართველოში და იმ დროს ევროპის წესზედ შეიკვალა დრო, ჩუხნი ძუსლის საზოგადოობისათვის სულ სხუა, და აღარც იმთენი სარჩო ჰქონდათ მეფის კარის კაცებს და მოკელეთ, მაშინ მეფის ვახტანგის რჯული შემოიტანეს მხოლოდ იმ ერთის სიტყვსათვის: მებატონის გლეხი კაცი სულს გარდა მებატონისა არისო. რისთვის? თავიანთი გლეხები მონებაში შემოიყვანონ დროეს მიხედვითა და კიდევ შემოიყუანეს, რომ კარ-

*) ეს იასე მსაჯული ერთი იმთგანი იყო, რლესაცა ქუეშ უთხრიდნენ.

გი სარჩო ჰქონდეთ და ვინც ნაკლებათ იყვნენ, იმათაც შეეწივნენ პატარა რიგიანი მოსუწნებულის ცხოვრებისათვის. არც დასაძრახნი არიან ისინი. იმ სისხლისა და იმთენი ვაების შდგომ მოსუწნება უნდოდათ იმათ. მართლა იმათ ასე ეგონათ, ძლივს მოვისუწნეთო, მაგრამ ამასთან ასეთი დავიდარაბა და დავიდარაბის ხარჯები ჩამო-უვარდათ ერთმანეთში მამულებზე თუ ყმების თაობაზედ, რომ ის უწინდელი ვაებანი სულ დაავიწყდათ. როგორ დამავიწყდება თა სლ. ზ. ძე სო. თავის მახლობლებმა რომ ჰკითხეს: აგრე რათა ხარ დალონებულო, პასუხი: როგორ არ ვიყო ღთის გულისთვის, ოც-და ოთხი საქმე მაქუს, სულ სხუა და სხუა დავიდარაბა, რა ვქნა, რა უყო, არზების წერა მე არ ვიცი, საქმის წაყუანა მე არ ვიცი, ამთენმა ხარჯმა ვალებში ჩამაგდო, დავილუპე. რლი მწერალი რა-საც მეუბნება, ვალს ვიღებ, ვაძლევე, აქამდისინ კიდევ ვშოვობდი ვალებს, ახლა იმასაც აღარავინ მენდობა, არ ვიცი, რა ვქნა. დღეს ჩემი ცოლშვილი მშივრები ჰყრიან ხმელს პურზედ, ღთს გეფიცე-ბითო. ამასთან მწარე ცრემლები გადმოყარა. ერთს კვირას უკან დაიძახეს, საწყალი კიდეც მოკვდაო და სხუანი.

მანამ კიდევ ის ძულლები იყუნენ, რაოდენ შეიძლებოდა თავის გლებებს ანუ ყმებსა უფთხილდებოდნენ და როდისაც ისინი აღარ იყვნენ, იმათმა შეილებმა ესე იგი ჩუწნ ის პატიოსანი სამ-სახურის დებულების წესი, იმ პატიოსანი ჩუწნი გლებებისა სულ ვრთიან დავლევწეთ და იმის მაგიერათ ის ჩუწნი გლებები ასე გაფ-ბევრეთ, რომ როგორც ჩუწნ გვინდოდა ისე*).

*) უწინდელს დროს საქართუწლში სად იუფ დაფა ყმებზედ ანუ მ-მუჯებზედ, სადაც ძუწლადგანვე ყუწლამ თავისი იცოდა და ყუწლას გან-საზღვრით ეჭირათ თავისი. თუ რეგორმე დაფა მოხდებოდა რაზედმე იმი-სათვის იუფ სწრაფი სვინიდიისანი სამართალი, სადაც გადასწყუწტდნენ ჩქარა (ზევითაცა გვითქუამს), რლუებიცა ორივ მხარენი კმაყოფილი დარ-ჩებოდნენ. აბა ერთი იმისთანა სამართალი მახუწნონ სადმე ქუწყანაზედ, რომ საჩივარში მოჩივრები კმაყოფილნი დარჩნენ, ასე რომ მოჩივრებმა შირსაც აკოცონ ერთმანეთსა მორიგებისათვის? ამ ჭეშმარიტებასთან რაც უნდა იუფს, მაინც მე არ ვაქებ უწინდელს დროს: სიბნელე განათლებას-თან რა საქებელია? ვინც ამას იფიქრებს ჩემზედ, რიგიანი გონება არ ექ-ნება. ის გამუიღუწლდობის დრო, ის სისხლა და ის ახრება საქართუწლ-

იმ ჩუხნი ყმების თაობაზედ ესეც ძალიან მომატებული ვთქვთ, ესეც იმისთვის რომ მეფის ვახტანგის ამბავს მოჰყუა, თორემ ჩემი განძრახუა ამ სტატიაში ის არის, რაც უსამართლოება და გაუკითხავი უწყალოება მოუვიდა საქართულოს, ისა ვთქუათ. გარდა იმდენი საშინელი ამბებისა საქართულოზე, ახლა ცხადათ ვიტყვი, რომ უკანასკნელად სომხების ორქივატერმა იოსებ არლუთაშვილმა*) დაღუპა საქართულო. იმან აღამამადხან მოიწვია საქართულოზედ. როგორ იყო, რისთვის და ვისი პირით მოიწვია, ვიცით ყუტლა. თუ იმისთანა გუამები გამოვიმეტეთ, რაც ვიცოდით იმათზე, ვთქვთ, არ დავზოგეთ, უთუოთ იმთენს გუამებთან ორქივატერის ამბავიც უნდა ყოფილიყო, ასე მაინც მოკლეთ. ერთის სიტყვით, ჯოხიანი და უჯოხი, დიდი და პატარა, საბყარი და ფეხმართალი, ბრმა და თუალხილული, საქართულოს შინაური და გარეული, საწყალს ცოტა ქართულოებზე მოსდგნენ სულ ყუტლანი ერთად თითქმის ერთ დროს მეფის ირაკლის დროებში. დასამალავია, ნუ ვიტყვთ ამაებს?

რამდენიც რომ იმ ამბებში შევიდეთ, იმთენი უფრო და უფრო ბევრი ამბები დაიწერება სულ ერთიერთმანეთზედ შესაწუხებე-

სი რეგორ მოვიწინო, რქსაცა ვწეგვლი იმ საშინელების მიხეცსა. მაგრამ ვერც ესა მოვიწინებთ თავსა ქართულები ვერაფრითა. აბა რით? ჰური მოგვდის, სხუა ვაჭრებს, ჩუხნი ვენახები სხუის ხეღმას, ჩუხნს დვინს სხვა ჭეიდის და სხვა კი არა გვაქუს რა, რომ სათქმელი იყოს, თვინიერ უხომო ტრახახისა, რქსაცა ამისი ნიჭი კი დიდი გუაქუს, თუ არიან ვინმე ჩუხნში, ამ შრამაზედ ასე არიან რეგორც წუხთი ზღუაში. ამთენს სხუა და სხუას ამბავში ახლანდელი ჩუხნებისაც უნდა ითქუას რამე, არც ისინი არიან უნაწილად. უნამეტნავი იმათგანი რაზედაც დამდგარან, იმაზედ მიდიან, ადარ ეშუბიან, მაგრამ სწორეთ ვიტყვი, რომ თუ არ მოეშუბიან, თუ სწორეს გზაზედ არ დადგებიან, ის იმათი მიმართულება ბელს დათვებათ გადაგუაქტევს. ეს უფრო დიდი ჭირია!.. ისინი სხუბისა ჭეიდხუბს და თვითონ კი ვერას ხედუბს, ანუ არ უნდათ დაინახონ. ღთო, დაგვიფარე.

*) ეს ორქივატერი ადრით არაჩნურთი იყო და ბელს უამს ორქივატერი. ზევითაცა ვთქვი და აქაც ვიტყვი, რომ სხუაგან უფრო წვრილათ იქნება იმისი ამბავი.

ლი, მაგრამ აქ ვრცელი რა საჭიროა! ის მეფის ირაკლის არეული დრო არის რალაც ლელვის ხალსი, გამყიდულობისა, ბრძოლის, ომებისა და აოხრების დრო, რლსაცა არც ერთს ქუსყანასა ის ვა-
ებანი არ გამოუცდია და მგონია არც რლიმე გამოსცდის ოდესმე-
გარდა გამყიდულობისა ერთზე რომ ათი მტერი მოდიოდეს, სად
არის ეს? მომსწრე ჩუსნი ძუსლები ასე ანგარიშობდნენ. მერე რავ-
დენი წელიწადი? სამოცდასამი და დაუსხრომელად ყოუსლ დღე
(მეფის ირაკლის დრო) სულ ამისთანა დროები იყო, სულ სხუა და
სხუა გუარი ამბები, რლსაცა გამოკლებით მოკლეთ წავიკითხამთ
ამის ქუსმოთ იმ ამბების გარდა, რაც რომ ადრით დამიწერია.

მე რომ ზევითა ვთქვი, საიდგან როგორ მოდიოდნენ ლეკები
მეთქი. რალა საიდგან, ჭარბელაქნის გამოსასულელს გზებსა ანუ
ალაზნის ფონებსა პირი ღია ჰქონდათ ყოუსლს ადგილს და საით-
კენაც უნდოდათ, იქით წავიდწამოვიდნენ, იცოდნენ, გამოსასვლე-
ლებზედ არავინ დახვდებოდათ, მაგრამ როდისაც კი საქართუსლო-
ში შემოვიდოდნენ ანუ იყუნენ ხოლმე, ამ დროს ქართუსლები
ცეცხლსავით ეკიდებოდნენ, ასე მღვიძარებდნენ თავიან ქუსყანაში
თავის მამულისთვს!

ოსმალ ლეკების ბინა ვინ იცის, რავდენ ადგილს იყო საქარ-
თუსლოს ტყის სიმაგრეებში, რლებსაცა ხიზნებიცა თანა ჰყუნ-
დათ ზოგიერთებს და ოსმალო ინახავდა ქართუსლების დესალუპათ.
ღიახ ხშირათ მოხდებოდა, რომ მღვერის კაცი ქართუსლები წაეპა-
რებოდნენ და დიდს ვნებას აძლევდნენ იმათ, მაგრამ ლეკი ტყეში
მაგარია, რაკი ბინას მოიკიდებს, თავის ნებით აღარ გავა იქიდგა-
ნა, საიდგანაც ჩუმათ გამოდიოდნენ და სცემდნენ საქართუსლოს.
იმ ტყის სიმაგრეებში ჩამდგარი წვრილწვრილი ესე ნაგლეჯები დიდს
ვნებას აძლევდნენ ქართუსლებსა, ამიტომ რომ აღარ იყო იმათა-
გან მოსუსნება და ყოუსლი ქართუსლი შეიარაღებული იყო დღე
და ღამე შეკრული. როგორ იქნებოდა, ტანისამოსი არ გაეხადათ,
საცუალი მაინც არ გამოეცუალათ, ანუ ცეცხლზე არ დაებერტყათ,
მაგრამ ძალიან ცოტას ხანს. ისევ საჩქაროთ უნდა ჩაეცოთ. უეც-
რათ მღვეარი არ დაეძახათ, რომ მღვეარში არ დაგვიანებულიყვნენ,
რლისაცა ამის რამდენიმე მაგალითები მოვიტანოთ, უფრო კარგათ
დავინახამთ მაშინდელს დროსა.

პირუსლი. შუადღის შდგ ქ. ტფილისის ავლაბრის მხარეს

სადაც ეხლა რიყეზე მცხოვრებნი დგანან *), იქ მტკუარის პირზედ მჩითავეებსა ჩითები ჰქონდათ გაფენილი და წყალით თურმე ნამავდნენ. ამ დროს ჩულღურეთისა და ავლაბრისა შუა ხევიდგან დაქვეითებული ლეკები წამოეპარნენ, უნდოდათ მჩითავეები დაეჭირათ, მაგრამ ისინი საჩქაროთ მტკუარში გამოცურდნენ და ამით მოიჩინეს თავი. ამაზედ ერთი ძახილი და ერთი ყოფა შეიქნა ქალაქიდგან. არიქა მდევარი, მდევარიო. ლეკებმა მჩითავეები რომ ვეღარ მოახელეს, ჩითები დაიტაცეს და გაიქცნენ რაც შეეძლოთ დიახ ჩქარა. დაქვეითებული ლეკი ცხენიანს მდევრის ქართუშლს სადღა წაუვიდოდა, იქვე მახათას იქით მოასწრეს, ზოგი დახოცეს და ზოგი ტყუპთ წამოიყუანეს. ეს ამბავი სწორეთ მეფის ირაკლის სასახლისა პირდაპირ მომხდარა. აი ასე გაკადნიერებული ყოფილან ლეკები, რომ სიკვდილისაც აღარ ეშინოდათ არსად, ასე მოდიოდნენ საქართუშლოზედ.

მეორე. რლიმე დაუდევნელი ქართუშლი თავადი ვახშმის შდგომ გამოვიდა კარზე ფარაღათათ ახალუხა მასკვლავებიანს ღამეში, დადგა ლოცუაზედ და ღთს ევედრებოდა (უწინ ჩუტულობა ჰქონდათ, ბევრი კარზე ილოცავდა ვახშმის შდგომ თუ გათენებისას). ყუშლას ეძინათ იმის ცოლის მეტსა. ამ დროს ლეკები მიეპარნენ, პირი აუხვიეს და მოინდომეს წაყუანა, იცოდნენ, დიდს ფულს გამოართმევდნენ. იმის ფორთხალში იმის ცოლი გამოვარდა ხანჯლით ფეხშიშუელა, ნახა, რომ იმის ქმარსა ეხუტვიან წასაყუანად, დაიკივლა: გვიშუტლეთ, ლეკებიო. ამასთანვე გაშიშულეებულის ხანჯლით მიუარდა, ორი ლეკი მოკლა და თავისი ქმარი გამოიხსნა. ამ ქალის დაკივლებაზედ მთელი იმათი სახლეთულობა გამოცვივდნენ, იმათი სოფლებიდგანაც სულ ერთიან, მაგრამ მანამდისინ ლეკებმა თავი მოიჩინეს, საითკენ რლს მხარეზედ წავიდნენ, ვეღარა გაიგეს რა.

ეს არაფერი. შეხედავდით ერთი ბაირახის ასი კაცი ანუ ასზე მეტი ერთის მხრიდგან მოდიოდა საქართუშლოზე, მეორეს მხრიდგან ორი ბაირახის კაცი, მესამეს მხრიდგან სამი ბაირახის კაცი და შდგნი უფრო ბევრნი. ამ ნაწყუსტ ნაწყუსტის ბაირახის ლეკებით

*) მეფის ირაკლის პირუშლს მეფობის დროებში აფლახანში და ჩულღურეთ კუკიაში აყრილი ყოფილა მასინ ხალხი.

სავსე იყო საქართუპლო, როგორც კალიებსავით და გუნდგუნდად დასტრიალებდნენ საქართუპლოს. ახლა ამისი მაგალითებიც მოვიყვანოთ დასანახათ.

პირუპლი. ყაფლანთან ჩუპნს ფიტარეთის სოფელს ცხრა ბაირახების ლეკის ჯარი შემოადგა უეცრათა, რლნიცა დაეშურნენ, მღევარმა არ მოგუასწროსო. იმ ღამესვე ერთმანეთში თვთო მასრა წამალი მოკრიფეს და ხანჯლებით ამოთხრილს გალავნისა ძირში შეაყარეს ღიახ ფთხილათ და გათენებისას კი ცეცხლი მისცეს, რლმაცა ერთი მხარე კედელი ჩამოაქცია. ამასთან იჟივლეს ლეკებმა, ხმალდახმალ შიგ შეცვივდნენ. თუმცა შიგნით ძალიან კელი გამოიღეს ქართუპლებმა, ასე გასინჯეთ დედაკაცებმაც ხანჯლებითა და თავი იზღვიეს, მაგრამ გაჯავრებულმა ლეკებმა ბოლოს დასძალეს ფიტარეთელები. დიდი და პატარა ასე ამოწყვიტეს, რომ ერთი ცოცხალი აღარ გაუშუსს. ჩუპნი სასაფლაო ხომ რასაკვირელია აიკლეს, ის იმისი იმთენი სიმდიდრე და დიდის დავლით ოსმალოსაკენ წავიდნენ ღიახ ჩქარა, კიდევ მღევრისა ეშინოდათ. სამხრობის დროსა მღევარიც მოვიდა, მაგრამ სავალალოს მეტი ვეღარა ნახესრა.

მეორე. გორიდგან წამოსული მეფე ირაკლი მოეშურებოდა ოცის ცხენიანის კაცით საჩქაროთ ქალაქში ჩამოსულიყო. ამ დროს როდესაც ქალას დაუახლოვდნენ, ორი ბაირახის ლეკი გამოვიდა ტყიდგან და ამათზე წამოვიდნენ მინდურად. ლევან ბატოიშვილიც იმ დროს იქ ხლებია მამას მეფეს და ოთხი ზალიც თანა: თა ზაალ ენდრონიკაშვილი (კუზიანი), თა ზაალ ბარათაშვილი (დიანბეგი), თა ზაალ*) მაჩაბელი (ბოროტი) და თა ზაალ ორბელიანი (ყაფლანიშვილი). თურმე მეფე ირაკლი იტყოდა ამ ოთხის ზაალისას: ოთხი ზაალი ჩემთან რომ იყოს, ოთხი ათას მტერსა არ დავერიდებო. ასეთი გულოვანი ვაჟკაცი უოფილან ეს ოთხნი, მაგრამ ბოლოს ზაალს ორბელიანს მეფის ირაკლი ღალატი შემჩნევია, რლსაცა დაუჭერინებია და კარგა ხანი ხუნდ ქუპშ ჰყოლია დაჭერილი. ამაზე რაღა გავაგძელოთ, ესენი დამდგარან და რჩევა უკითხამს მეფეს, რა ექნათო? ზოგს რა უთქვამს და ზოგს რა. მასუკან ლევანისთვის უკითხამს: შენ რაღას იტყვო. იმას მოუხსენებია: თუ თქუპნ

*) დედანში შეცდომით სწერია: ზააზა.

აქ არა ბძანდებოდეთ, მე ვიცი რასაც ვიქმნოდი, მაგრამ თქვენ რომ აქა ბძანდებით, მე აღარა მეთქმის რა. მეფემ მეტის სიამოვნით გაიცინა და მასუკან მიუბრუნდა იმათ: ამ წუნკალებზედ თოფი რომ გავცალოთ, სირცხვილი არ არის ჩუნტვს? ეხლავ ჩახმახიდგან წამალი გადუყარეთ თოფებს. მაშინუც გადუყარეს, ამასთანვე დაისუსს ხმლებს კელი და შუა ლეკებში დაეძგერნენ, რლთაცა იმ წამსვე მოშალეს იმათი დასი და წინ წაიყარეს. მეტი გაიქცა, ტყეში შეცვივდნენ, სხუა ზოგი დახოცეს, ზოგი გადაკინძული ტყუსთ წამოიყუანეს და გამარჯულებული წამოვიდნენ. უფროსი ერთს შემთხუსვაში ყოუსლი ცოტა ქართუსლი სულ ასე ომობდა. წახდებოდნენ თუ დაამარცხებდნენ, არას დასდევდნენ. დრო იმისთანა იყო, რომ უთუოთ ასე უნდა ექნათ, ამისთვის რომ ამით უფრო სტებდნენ და თუალებს უბამდნენ საქართუსლოში სამსეს მტერსა.

მესამე. ბატონიშვილი ლევან სამშაფათის აბანოში იყო რამდენსამე არჩეულის ამალითა*). ამ დროს მეფეს ირაკლის კაცი მიუვიდა: საგურამოს ტყიდგან ლეკის ჯარი წამოვიდა, ავჭალაზედ მოდიან, უნდა წახდინონ. ლევან მაშინვე გამოვარდა, იმის ამაღაცთან გამოჰყუა და სირბილით კუკიაში გავიდნენ გზაზე ტანისამოსის ჩაცმით, სადაც შეკაზმული ცხენები და იარაღი მოართუსს, რლგებიცა სულერთიან და საჩქაროთ გასწიეს. რა გლდანისა მხარეს გავიდნენ, იქ ექუსასი ლეკი დაინახეს ავჭალაზე მომაუალი ექუსის ბაირახით. ბატონიშვილმა ლევან ბძანა: მამიჩემის მეფის ბაირახი გაშალეთო**). იქიდან ბელადმა ღურბინდში გამოიხედა და მეფის ირაკლის ბაირახი რომ დაინახა, დაიძახა: ის ძახლი ერეკლე აქ არისო. ამაობაში ქართუსლები კიდევ დაერივნენ და გამარჯულებული ბევრის ტყუსბითა ქალაქი შემოიარეს. დიდი და პატარა ბატონიშვილი ლევანის დღეგრძელობას რლთსა სთხოვდნენ გულმხურვალედ, მაგრამ ღმერთმა არ შეისმინა ქართუსლების საუბედუროთ.

ამ ამბებში შახედავლით, რომ ოსმალოს მხრიდგან დიდი ჯარი

*) მეტი კარგი ამაღა ჰყოლია, რნი ათასამდის არჩეული ქართუსლი უცხონი მართულის ბედაურის ცხენებითა და თავგადადებული ვაჟკაცნი სულ თავის ხნის ემაწვილი კაცები.

***) რადისაც ლევან მკესწრა, მეფე ირაკლიმ თავის ბაირახი იმას მისცა.

გამოვიდა საქართულოზე. ეს კიდევ არაფერი. შეხედავდით, 'რომ ქარბელაქნის მხრიდგან უფრო ბევრი. ეს კიდევ არაფერი. ზოგჯერ და ზოგჯერ ხანების ჯარები რომ წამოესეოდნენ თავის ხანებით და ერთიან საქართულოს დანტქმას უპირებდნენ, ის კიდევ არაფერი სპარსეთის კედუმწიფეები დიდრონის ჯარებით რომ წამოვიდოდნენ და მთელი საქართულოს ჩაყლაპა უნდოდათ, როგორც ვეშაპს პატარა ბატკანი.

ეს ამდენი უსაშინელესი ამბები სულ მეფეს ირაკლის და იმის ქართულებსა აწუხათ კისერზე, მინამ მეფე ირაკლი მოკვდებოდა. ამას ასე ვანბობ, მაგრამ ტანში კი ჟრიალი მივლის იმ ამბების საშინელებით. წარმოიდგინეთ ის გარეთი იმთენი მოსეულობა, იმთენი მტრები, ის იმთენი დაცემულობა ვერას უზამდა ირაკლის და იმის ქართულებსა, თუ ის დაფარული მტრები არა ჰყოლოდათ. იმ დაფარულმა მტრებმა მეფის ირაკლის ოჯახი დააქციეს და საქართულოც საფუძუსზე დაიყუანეს.

აბა ახლა ამისი პასუხი მამეცი კეთილგონიერო და დიდსულოვანო, მართალო კრიტიკო, იმ ჩუპნი მამაპაპების იმდენის მამულის მსხუტრპლისთვისა, ერთობ იმათი შვილები ანუ შვილისშვილები დიდი პატივისცემის ღირსნი არიან თუ არა, ანუ საუკეთესო დიდი ჯილდოსი?

სიმართლეო, იმედი მაქუს, შენ ამას არ დაიდუმებ, ერთს დროში ამაზედ მართაღს დაიძახებ...

დეკემბერს 1865-სა წელს

ქ. ტფილისს.

ეს ნაწარმოები თ-დ აღ. („პუბლია“) ორბელიანისა სხვა მის ნაწერებთან ერთად დაცულია წერაკითხვის საზოგადოების წიგნთსაცავში. ამ გამოცემაში სტილი და მართლწერა ავტორისა დაცულია უცვლელად.

